

יום הכפורים, יש לך לדעת שלולא ה' בעזרתך, השומרך מכל טומאה ופגם, לא היית מגיע לקדושה זו כלל (עפ"י תפארת שלמה לקוטים).

*

'... לב אהרן היה מלא רצון ואהבה, ולא סר מלבו אף רגע לצעוק הושיעה אדוני המלך. וזה שאיתא (באבות ה,ז), אחד מעשרה נסים שנעשו במקדש שלא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים. ובאמת הלא עשו הרבה השתדלות לזה כדאיתא בגמרא שפירחי כהונה היו מכין לפניו באצבע צרדה כדי שלא יישן –

אכן, אם היה לבו מתנמנם ופוסק רגע אחד מלצעוק להשי"ת, לא היה מועיל כל ההשתדלות בזה, שבמקום המקדש שהיו עיני כל ישראל אליו שהוא מורה לישראל שאין שום הויה בעולם רק השי"ת לבדו, וכן כהן הגדול שהוא מובחר נפשות ישראל ומדוגל בכח עבודתו, ויום הכפורים הוא יום המדוגל בשנה, שהוא נעלם ונסתר מכל מערכת ההנהגה... ולכן אם היה הכהן הגדול שוכח רגע אחד מלשית ה' לנגדו והיה חושב שיש לו איזה כח והויה בפני עצמו, היה לו מכשול, שענין מכשול הזה שנקרא בתורה מקרה היינו שנדמה לאדם שיש מקרה בעולם בלא השגחה פרטית, ומזה נדמה לאדם שיש לו כח הויה בפני עצמו, וזה הוא גיאות שהאדם מתגאה, שזה שורש היצר הזה, והחטא הזה שבא מגיאות שהאדם מתגאה ונדמה לו שיש לו כח השפעה, וכמו שמצינו שבמסכת סוטה נזכר כל עיני גיאות וגודל היזקם. ובגמרא (שבת קי:) הרוצה שיסרס תרנגול יטול כרבלתו ומסתרס מאליו. ומסיק שם דרמות רוחא הוא דנקטיא ליה לפי שאין לו גיאות אין לו תאוה. ועיקר העצה נגד יצר הזה הוא שפלות והכנעה מהכרת רוממות הש"י. ולכן היה נס גדול בכהן גדול, שאם היה דמיון בנפשו שום כח הויה בפני עצמו, היה שולט עליו הקטרוג חס ושלום, וזה היה רק בדרך נס' (מי השלוח ח"ב תצוה).

דף כ

באורים והערות בפשט

'השטן בגמטריא תלת מאה ושיתין וארבעה הוי, תלת מאה ושיתין וארבעה יומי אית ליה רשותא לאסטוני, ביומא דכיפורי לית ליה רשותא לאסטוני'. אינו אלא רמז בעלמא שהרי יום הכפורים אינו יום אחד מתוך שס"ה ימים כי אינו תלוי בשנת חמה אלא על פי הלבנה (מרומי שדה. בפשיטות נראה הואיל ועל ידי חדש העיבור משתים ימי שנת חמה ולבנה, הרי שלמעשה אין לשטן שליטה אלא בשס"ד ימים מתוך שס"ה).

'אברים שפקעו מעל גבי המזבח...'. דין מעילה באפר שעל גבי המזבח ובגחלים; החזרת גחלת שפקעה מהמערך; מצות תרומת הדשן בדשן העצים ובגחלת – ע' במעילה ט ובזבחים פו-פו.

(ע"ב) 'זאי סלקא דעתך מחצות דאורייתא היא היכי מקדמינן (והיכי מאחרינן)'. רש"י כתב שאין גורסים 'היכי מאחרינן' שהרי כל חציו ראוי להרמה ומה לנו אם יאחר. והתוס' קיימו הגירסה שמשמע שלעולם היו רגילים לתרום

בקרית הגבר ובסמוך לו והלא זריוס מקדימים למצוות. ושמא י"ל בבאור דעת רש"י שנמנע מלפרש כן כי נקט שמצוות התרומה גדרה להכשיר המזבח לעבודת היום המתחלת בבוקר, ומצוה המכשרת לזמן מסוים י"ל שאין ענין זריוס בהקדמתה [עכ"פ במצוות הרבים שאין שם חשש התרשלות ומניעה. ע' בשו"ת פני יהושע טו].

'ביוהכ"כ דאיכא חולשא דכהן גדול עבדינן מחצות'. יש מוכיחים מכאן שתרומת הדשן היתה נעשית ביום הכפורים על ידי כהן גדול. ויש דוחים ומפרשים שכהנים אחרים היו תורמים, ופירוש דברי הגמרא הוא שהיו מזדרזים בתרומת הדשן ובסידור מערכה כדי שימצא כהן גדול הכל מזומן ומוכן לעבודה מיד כשיעלה עמוד השחר ולא יצטרך להמתין (עתוס' כאן; תו"י וריטב"א יב: המאור ומלחמות ה' פ"ב). יש מי שפירש דברי הגמרא על פי מה שכתב הרמב"ם (תמידין ב,יא) שבכל יום היו תורמים את הדשן בעלות השחר, ולפי זה יש לומר שאם היו תורמים ביום הכפורים בעלות השחר כבכל יום, הרי זו 'עבודת יום' וצריכה כהונה גדולה, אבל אם היתה נעשית בלילה – כשרה בכל כהן. וזהו שאמרו שמשום חולשא דכהן גדול עשאוה בלילה ולא כבכל יום בקריאת הגבר, כדי שתוכל להעשות בכל כהן (עפ"י חדושי ר' אריה לייב מאלין ח"ב יב).

זברגלים דנפשי ישראל ונפשי קרבנות עבדינן מאשמורת הראשונה כדקתני טעמא, לא היתה קריאת הגבר מגעת עד שהיתה עזרה מלאה בישראל'. יש מפרשים [דלא כרש"י]: מפני שהיו בעזרה רוב קרבנות ורוב עם והיה שם דוחק גדול, לא היו יכולים לעבור שם להוציא את הדשן, לכך מיהרו לתרום מאשמורת הראשונה, כדי להשלים הוצאת הדשן קודם קריאת הגבר (תוס' הרא"ש; ר"י הלבן).

זאף על פי כן כהן גדול משובח ממנו דאמר מר וכבר אמר אנא השם ונשמע קולו ביריחו'. מפשטות דברי רש"י משמע שמסופר כאן על מאורע חד-פעמי, ולא בכל כהנים גדולים. [וכתב בתפארת ישראל (תמיד ג,ח) שאין זה נס, כי מה תועלת בנס זה. ועוד, מדוע לא נמנה בעשרה נסים. ומה ששנינו במשנה בתמיד (שם) 'יש אומרים אף קול של כהן גדול בשעה שהוא מזכיר את השם, נשמע ביריחו' ומשמע שבכל כהן מדובר – כבר פירש בתוס' יום טוב שם שהכוונה לעניית העם 'ברוך שם...']

אבל יש אומרים שהיה זה מעשה נסים, ששומעים את הכהן הגדול ביריחו. ומה שכתב רש"י 'פעם אחת' – לאו דוקא אלא לומר שלא היה זה נס תמידי, רק לפי זכות הכהן ומדרגתו (עפ"י שיח יצחק. אך המשמעות הפשוטה מורה שמדובר על מאורע מסוים – ע' בלשון רבנו אליקים כאן ולהלן לט: וע"ע פתח עינים ודקדוקי סופרים). וע"ש בשם האריז"ל שהקול היה יוצא מעצמו. וע"ע בענין זה בילקוט מעם לועז (אחרי סד"ה עכשיו); פרי צדיק עיוכ"פ ג,ז; שפת אמת להלן סו.

'אלמלא גלגל חמה נשמע קול המונה של רומי...' בקול רוחני מדובר, וכן שאר הקולות המוזכרים כאן. ומכל מקום אותו קול פועל קצת על החושים הגשמיים (עפ"י הגהות ריעב"ז).

ענינים ורמזים

זשטן מאי אמר? אמר ליה: שטן ביומא דכיפורי לית ליה רשותא לאסטוני'. בדרך מליצה: 'שטן

מאי אמר'? – כיצד השטן, הוא היצר הרע, יכול לפתות ביום הקדוש הזה להגיע לעבירות חמורות כאלו? – ומשיב: **אמר ליה** – השטן – **לית ליה רשותא לאסטוני**, בדבר זה הוא מפתה את האדם ומכשילו, שאומר לו אינך צריך לירא היום מלחטוא כי היום אין לי רשות לקטרג. (עפ"י קדושת לוי – לקוטים חדשים)

'ביומא דכיפורי לית ליה רשותא לאסטוני...' כתב הרוקח (ריז). והובא במהרי"ל הלכות יום הכפורים: רק על עבירות שנעשו ביום הכפורים אין לו רשות להשטין אבל עבירות שנעשו בכל השנה – מקטרג עליהן גם ביום הכפורים. וכן כתב בתוס' הרא"ש כאן.

'... על כן יש בכייה והתעוררות גדול לכל אדם בערב יום כפור לעת ערב, כי אז בא השטן לקטרג על כל אחד בכח גדול ומוזלם חזי – על כן בוכים אנשים ונשים וטף, מפני שהוא שעה אחרונה של עשרת ימי תשובה, דביום כיפור לית ליה רשות לאסטוני. על כן נתוודה ונפייס את התורה שמרדנו בה, כי מודה ועוזב ירוחם' (כתר שם טוב ח"ב דפים יא-יב).

'... ואחר שיחטא ויתכפר אז זוכה למקום שבעלי תשובה עומדין שהוא גדול יותר... ואין יכולים (הבעלי-תשובה) להשיג עוד כל כך שמחה על ידי עניני עולם הזה – שכבר נתגשמו אצלם, וגם כי אין קטגור נעשה סגור, אבל הנה הם מצד הזה אחר התשובה והכפרה משיגים לאור יותר גבוה והשגת שמחה גמורה שמעין עולם הבא, ולא מצד הנאת עולם הזה וחמודותיו, ולהיות דומין למלאכים.

ובזמן שבית המקדש קיים היו הקרבנות פועלים כן בלב בני ישראל שהיו באמת כן דומים למלאכי השרת, כי השטן הוא יצר הרע (בבא בתרא טז.). וביום הכפורים דלית ליה רשות לאסטוני, היה נשלף גם כן יצר הרע מלבבות בני ישראל. ועל כן היו בנות ישראל חולות ואומרות בחור שא עיניך כו' (תענית כו) – שזה נראה כפריצות גדולה ואיך לא מיחו בהם חכמים ואדרבה סיפרו לשבח ולמנהג הגון בישראל – אבל באמת אז ביום הכפורים היו הכל מרגישים בעצמם לב בשר בענין שהיה ניכר לכל שאין בדבר זה שום פריצות כלל.

ועל כן לענין הנעירה בליל יום הכפורים איתא דגם בגולה היו עושין כן אלא שחוטאין, אבל בזמן הבית לא היו חוטאין כלל ביום הכפורים, רק משחרב בית המקדש, אף על פי שמכל מקום עצמו של יום מכפר, וקדושתו לא סרה, ובשמים ממעל הוא ממש כמקדם, ועל כן לית ליה רשות לאסטוני, שההשטנה למעלה אין בכחו, מכל מקום ההסתה למטה לא ניטלה ממנו לפי שמצד ההתגלות למטה בטלו המעשים דעבודת היום בפועל ונשיאת השעיר העונות, ועל כן חטאו. והש"י אמר על זה **לפתח חטאת רבץ** – שהוא מהסתת היצר ושאין להענישם כלל על זה, דזה כל ענין כפרת יום הכפורים שהש"י אומר שכל העונות המה על ראש השעיר ובארץ גזירה, אלא שבכל השנה הוא רובץ על מפתחי הלב וביום הכפורים הש"י משלחו לדרכו שעירה.

ועל כן אנו אומרים סדר עבודה לשלם פרים שפתינו כי באמת הכל נעשה גם היום בשמים ממעל, והכפרה שלימה גם בהתגלות בעולם הזה, אלא שאינו בפועל ממש במעשה רק בדבור שגם הוא גילוי אלא שאינו גילוי מורגש כל כך בפועל, עד יערה עלינו רוח ממרום להיות מורגש בפועל גמור ביום הכפורים בכל לבבות בני ישראל, סילוק וביטול היצר הרע מן הלב לגמרי על ידי שילום פרים שפתינו ואז נזכה לגאולה שלימה במהרה בימינו אמן.

ושחיטת היצר הרע אשר כפי דעתי – אם ניתן רשות לומר בזה על דרך השערת הדעת תורה ודעת נוטה – יהיה זה ביום הכפורים, וכבר בשמים ממעל הוא קדושה קביעא וקיימא דלית ליה רשות לאסטוני. וכן בזמן הבית על ידי עבודתנו ועבודת כהן גדול שהיה שלוחינו ושליח בית דין, היה גם סילוק היצר בלב, אבל הכל רק לשעה ובאותו יום לבד ולא בכל הימים אשר יוצרו, ועל כן אף באותו יום ודאי לא היה עדיין סילוק יצר לגמרי כמו לעתיד ממש, דאם כן לא היה יכול שוב עוד אחר כך, רק על דרך שהיו בשעת מתן תורה, חרות מיצר הרע, והכל לפי מה שהוא אדם, אבל כשיזכו לזה בימי הגלות בלא עבודת קרבנות בפועל, אז יזכו לסילוק גמור ונצחיי.

ובכל יום הכפורים על ידי השתדלותנו לשוב אל הש"י אנו מקרבים דבר זה כחודה של מחט, והולך ומתרחב עד שהש"י יפתחנו לנו כפתחו של אולם בזביחת היצר הרע לגמרי במהרה בימינו אמנן' (מתוך רסיסי לילה לר"צ הכהן סוסי" נד. וע"ע מה שכתב בלקוטי מאמרים סוסי" מד עמ' 147). ענין אי-שליטת היצר ביום הכפורים, מובא בשו"ת מהרי"ו (קצב) שעל כן ניתן יום זה לכפרה לישראל כיון שאין היצר הרע שולט בו, בקל יוכל האדם לעשות תשובה ביום זה. ועל המחולות בכרמים ביום הכפורים – ע' בספר המטעמים בשם הריטב"א; אמרות טהורות (אמשינוב); מכתב מאליהו ח"ד עמ' 180. ענין הדמיון למלאכים ביום זה – מקורו בפרקי דרבי אליעזר (מו). וכמה מנהגים מבוססים על כך; לבישת בגדי לבן (ע' רמ"א או"ח תרי"ד) ואמירת 'ברוך שם...' בקול רם. או"ח תריט"ב, ועוד.

*

ענינים בתרומת הדשן (מספר הפרשיות)

השכחה – רום לבב וירידת הנפש. הכתוב אומר השמר לך פן תשכח את ה' אלקיך... פן תאכל ושבעת ובתים טובים תבנה וישבת... ורם לבבך ושכחת את ה' אלקיך... ואמרת בלבבך כחי ועצם ידי עשה לי את החיל הזה... כל היקום הרי הוא מזכיר את הבורא ומעשה ידיו, וכל כח אשר באדם הרי הוא מזכיר את האלקים הנותן לו כח לעשות חיל. כיצד יכול אדם לבוא לידי שכחה? אלא כיון שהאדם בא לידי רום לבב מיד נעשה דומה לבהמה ונפשו כנפש הבהמה היורדת היא למטה ושובח בוראו ונמשך למטה.

בא לתקן, הרי הוא מביא את הבהמה קרבן להעלות לשרשה גם את הבהמיות שדבקה בו. הקרבן עולה כליל לשמים אעפ"כ נשאר ממנו הדשן שלא חזר לשרש ונשאר בהויתו. ועל זה ידוה כל לב – תאמר שנשאר רושם מן החטא; ונפשו עגומה עליו. לכך באה מצוה זו של הרמת הדשן. הכהן מרים תרומה מתוך דשנה של עולה, ונותנה אצל הכבש והמזבח ואינה יוצאת משם לעולם והוא נעשה גופו של מזבח – אף הדשן הנותר מן הבהמה חזר לתיקונו ולא עוד אלא שגדול תיקונו של זה יותר משאר חלקי הקרבן שכן הוא עצמו נעשה גופו של מזבח כפרה לדורות.

*

הדשן – רמז לתפילות 'עקרות'. תפילות בלי כוונה שאינן מתקבלות לשעה והרי התפילות הן

במקום קרבן – תאמר ששוב אין להן תקנה? זו תקנתן לבסוף שבהן נעשית תרומה ומובלעות במקום עיקר הכפרה – גוף המזבח. להראות כח הקרבנות וכח תפילותיהם של ישראל שאינם חוזרים ריקם ונשאר מהם לדורות עולם במזבח זה שהאריך כל הימים ושוב עתיד לחזור ולהבנות ולעמוד לעד ובו כלול כל קרבן וכל תפילה עקרה שנבלעים בתוכו ולא ימושו לעולם. כיוצא בזה מנבא ישעיה (נו): **כה אמר ה' לסריסים... שסריסים אלה שתפילותיהם עקרות ואין להם 'פטר רחם' – פתיחת פה לרחמים – מזה נאמר בהם בסוף – ונתתי להם בביתי ובחומתי יד ושם, שמתפילותיהם שהיה דומה כאילו אינן עושות פירות, מהן דוקא נעשה בית תפילה לתפילות המתקבלות ועולות לשמים.**

*

'תרומת הדשן' היא סוף עבודת אתמול ותחילת עבודת מחר בעולה, ולפיכך היא עיקר בפרשת 'זאת תורת העולה'. מעבודת אתמול יוצאת זעקת הדשן שבוכה ואומר: הרי אחרי כל העבודה נשארתי בלי תיקון. וכיון שהוא בא על תיקונו עם תרומתו ובליעתו במזבח, הרי זו תחילה וראש לעבודת היום השני המתחדש. היא ההתחדשות וההצלחה שלאחר הכשלון ממנה נתעורר בעבודת היום החדש חשק חדש לעבודה, וכך היו הכהנים מרגישים בכל יום ויום טעם חדש בעבודותיהם.

סדר צו הוא הסדר העשרים וחמשה מסדרות התורה, ורומז על מדת 'נצח שבנצח' שבספירה; והרי הוא כמו שנאמר למעלה, שאעפ"י שנראה לכאורה כי הדשן נשאר פסולת אחרי כל העבודה, פסולת שלא באה על תיקונה, ועדיין ישנם פושעי ישראל שלא נכללו בעולה כליל, שהרי אם יש דשן אין כאן כליל. עכשיו שתרומת הדשן הורמה ונעשה ממנה גופו של מזבח – זה סימן לנצח שבנצח שבנפש ישראל, שאינה נידחת לעולם ולא תלך לאיבוד שום פעולה מפעולות ישראל, אף לא אותן הפעולות שלא נכללו תחילה לעלות באש של מעלה' (ספר הפרשיות פר' צו, ע"י: בית יעקב ושפת אמת).

יש בזה ליתן טעם למה שכתב בספר האשכול (הל' ק"ש ותפילה, עמ' 6) ששעות הרמת הדשן הן שעות רצון שראוי להתחנן בהם, דהיינו סוף האשמורה הראשונה, אמצעית דאמצעיתא ותחילת האשמורה השלישית.

(ע"ב) קולו של גביני כרוז ושל כהן גדול. ע' באור הענין בספר דובר צדק, עמ' 155–154.

דף כא

'עד שישנה... שישלש' התרנגול קריאתו. ע"ע בהרחבה בספר מגדים חדשים (ברכות ס:) על זמני קריאות הגבר.

'בשעה שישאל עולין לרגל עומדין צופין ומשתחויים רוחים...' רש"י כתב שכשמשתחויים במזרה ההיכל – המקום מתרחב והיה בין אדם לחברו ריוח ארבע אמות כדי שלא ישמע וידויו. ומשמע לכאורה שמדובר ביום הכפורים שאז יש צורך בריוח בין אדם לאדם בשעת ההשתחוויה [וכפי שאנו אומרים בסדר העבודה 'הכהנים והעם... היו כורעים ומשתחויים ומודים']. וצריך באור לשון 'עולין לרגל'. ואפשר שרש"י לא גרס

א. יש לשמוע מהירושלאמי שלשכת פרהדרין בצפון ולשכת בית אבטינס בדרום (עפ"י יפה עינים).
וכן פסק הרמב"ם (בית הבחירה ה, יז). ואולם רבנו חננאל כתב שלא נתברר הדבר. ולפי הגהת הגר"א (לעיל
א). לשכת פרהדרין נמצאת לפני משער המים, ושער זה הוא בדרום. וצ"ב).
יש מצדדים שלשכת בית אבטינס היתה במזרח העזרה, והספק בגמרא הוא אם קרובה לפינה
הצפונית או לפינה הדרומית (עפ"י ראב"ד תמיד כו כז).
ב. לשכת פרהדרין לא נתקדשה [אף על פי שהיתה בעזרה. אם מפני שהיתה פתוחה לחול או
מטעם אחר]. ויש סוברים שנתקדשה (ע' במצוין לעיל ב). לשכת בית אבטינס נתקדשה, שפיטום
הקטורת לא היה אלא בקודש (ע' כריתות ו. שיח יצחק).

ב. חמש טבילות היה הכהן הגדול טובל ביום הכפורים, כולן בקודש, על גג בית הפרוה שבדרום העזרה. חוץ
מטבילה ראשונה שאינה בשביל יום הכפורים שהרי בכל יום הנכנס לעזרה טעון טבילה, וטבילה זו היתה
בחול, על גבי שער המים (בעובי החומה. מעיין משוך לשם באמה מעין עיטם כדלהלן כה.).

לב. מה דרשו מן הכתוב ודברת בס?

ודברת בס – בס ולא בתפלה (שהתפלה נאמרת בלחש, שלא כדברים אלו שיש להשיעם לאוונך (רש"י
על פי שאלות דרב אחאי). והתוס' פרשו: בס שואל מפני היראה ומשיב מפני הכבוד, ולא בתפילה).
– בס יש לך רשות לדבר ולא בדברים אחרים – (בטלים. מאירי ועוד).
– רבי אחא אומר: ודברת בס – עשה אותן קבע ואל תעשם עראי.
יש מפרשים: שלא יהא עיקר דיבורך אלא בס (עפ"י רש"י דברים ו). ובדברי הגאונים, רי"ף
ורא"ש (ברכות פ"ב ס' יג) משמע שמפרשים לענין שלא לרמוז באמצע הקריאה, שלא תהא קריאה
עראית רק של קבע. ויתכן שה"ה לשאר דברי תורה ומצוה, לעשותם באופן של קבע ולא בצורה ארעית
(וע' בשו"ת מענה אליהו מא).

אמר רבא (בד"ס כתב להגיה: רב. וכיוון לגרסת רבנו חננאל כאן. וע' גם רמב"ם דעות ב, ד ובשבת הלוי ח"ט עה): השח
שיחת חולין עובר ב'עשה' שנאמר ודברת בס – ולא בדברים אחרים. רב אחא בר יעקב אמר: עובר ב'לאו'
שנאמר כל הדברים יגעים לא יוכל איש לדבר.

א. רש"י מפרש 'שיחת חולין' – שיחת הילדים וקלות ראש. וכן הביא המגן-אברהם (קנו): גנאי
וקלות ראש. ויש אומרים אף שאר דברים שאינם לצורך כגון עיסוק בספרי מלחמות וכדו' (ע'
או"ח שו, טז. [וכן הר"ן (ברכות פ"ב דף ט: בדפי רי"ף) פירש: בדברי הבאי, להוציא דיבור בצרכי פרנסה וכדו']).
וע"ע רמ"א יו"ד רמו, כה. מדרגות נוספות בזהירות משיחת חולין: רמב"ם בהל' דעות ב, ד ובסוף הלכות צרעת;
דברי סופרים (לו עמ' 32); שו"ת ארץ צבי ח"ב כה).
רבנו חננאל פירש: בס יש לך רשות לפסוק מהתלמוד, ולא בדברים אחרים.
ב. 'עשה' ו'לאו' שאמרו כאן – אסמכתא הם [וכיוצא בזה הרבה] (חות יאיר ט, קלט; וכ"כ בפרי מגדים
שהוא עשה דרבנן. וכן צדד החפץ חיים בפתיחה לספרו, עיין באר מים חיים יד).

דף כ

לג. א. מתי תורמים את הדשן בכל ימות השנה?

ב. מה דין אברים שפקעו מעל גבי אש המזבח בלילה, לענין מעילה ולענין החזרתם לאש?

ג. מהי 'קריאת הגבר' האמורה במשנה?

א. שנינו: בכל יום תורמים את המזבח (= חותה במחתה ומרים דשן ומניחו במזרח לכבש) בקריאת הגבר או סמוך לו מלפניו או מלאחריו (ראה להלן). ביום הכפורים – מחצות [משום חולשת הכהן]. וברגלים – מאשמורה הראשונה [מפני ריבוי הדשן מהקרבת המזבחים, צריך לאוספו לתפוח לאחר ההרמה – לפיכך מקדימים לתרום. ואברים שלא נתעכלו עדיין, עושים להם מערכה אחרת. ע' להלן מג:]. הסיק רבי יוחנן שמהכתוב כל הלילה... והרים יש ללמוד שבעצם כל הלילה כשר להרמה, וחכמים קבעו זמנה כפי הצורך.

א. לפירוש התוס', בתחילה סבר רב שאין כשר להרים הדשן אלא סמוך לבוקר, ומשנתנו עוסקת בהעלאת הדשן לתפוח. ואולם למסקנת הגמרא נדחה פירוש זה.

ב. אם לא תרמו בלילה, כתב המנחת-חינוך (קלא, ה ט): נראה שמצוה לתרום ביום. ואולם צידד לשמוע מדברי התוס' (כו סע"ב. וע"ע בתוס' לג. ד"ה אביי) שמצוה זו זמנה בלילה בלבד (ולפי הנחה זו צריך לומר שכשאמרו 'סמוך לקריאת הגבר לאחריו' היינו בסמוך ממש, קודם עלות השחר). ויש שנראה מדבריהם שאפשר לתרום הדשן ביום (כן מבואר ברמב"ם תמידין ב, יא שבכל יום תורמים משעלה עמוד השחר. וכן המאירי מפרש 'קריאת הגבר' [לדעת רב כדלהלן] היינו בעלות השחר. ע"ע רעק"א; חדושי רא"ל ח"ב יב; אמת ליעקב).

ג. נחלקו הראשונים האם תרומת הדשן ביום הכפורים נעשית רק בכהן גדול, ולכן מקדים לתרום מחצות כדי שיוכל לנוח בינה לבין עבודת היום, או כשרה בשאר כהנים, ומשום חולשת הכהן המרים הקדימוה [ואין גורסים 'חולשא דכהן גדול'], או משום חולשת הכהן הגדול מקדימים להרים כדי לסדר מערכה ולסלק אברים שלא נתעכלו, שיהא הדשן מזומן להרמה לכהן גדול מיד כשיעלה השחר, קודם שירעב ויחלש (ע"ע להלן כב).

ב. שנינו, אברים שפקעו מעל גבי המזבח קודם חצות – יחזיר, ומועלים בהם. לאחר חצות – לא יחזיר, ואין מועלים בהם. רבי יוחנן דרש זאת מהכתוב עד בקר שאין תלמוד לומר שהרי כבר נאמר כל הלילה, אלא ליתן בוקר לבוקרו של לילה, לומר שמצות הקטרה אינה מחויבת כל הלילה. ופרש"י (עפ"י הגמרא בזבחים פו): אם נעשו דשן כבר פקעה מצות הקטרה אף קודם חצות, וכשר להרמה (כל הלילה... והרים), ואם לא נתעכלו – צריך להקטירם אף לאחר חצות (כל הלילה... והקטיר), אבל אברים שמשלה בהם האור (בכל האבר, ונתקשה) ועדיין יש בהם ממש, שלא נעשו פחם – חצות עושה 'עיקול' (כיון שנתן הכתוב בקר אחר ולא פירש – על כרחך חצות הוא).

א. לדברי התוס' (מגילה כא.), לאחר חצות אין להעלות אברים שלא משלה בהם האור (ע' דובב מישרים ח"ג קכג).

ב. אברים שפקעו מהמערכה ועודם על המזבח, אף לאחר חצות [ואף לאחר עלות השחר. עפ"י תו"י להלן מה. ד"ה ואחת] – יחזירם לאש (ע' מעילה ט; לקוטי הלכות זבחים).

לפירוש אחד בתוס', אסור להוציא גחלת לוחשת מהמערכה אפילו לאחר תרומת הדשן. ולא העלו לתפוח אלא גחלים עוממות שכבר נתעכלו. ולפירוש רבי יצחק בחור, מותר לסלק גחלים לוחשות לתפוח [ומשם החוצה] מחצות, אבל אם רוצה להניחן במקום המערכה למרק מצוותן – עדיין מצוותן עליהן, הלכך יחזיר כשהם על המזבח.

ואם פקעה הגחלת מעל גבי המזבח, כל עוד לא נתרם הדשן – צריך להחזיר, אבל לא גחלת עצים (עפ"י רש"י מעילה שם. אולם בתוס' שם משמע שמשום תרומת הדשן אין צריך להחזיר. וצ"ב).

ג. לענין מעילה, כל שלא פקעו הגחלים מהמזבח, גם לאחר חצות יש בהן מעילה (עפ"י קרן אורה). פקעו והחזירן – אין נהנים מהן אבל אין בהן מעילה (עפ"י חו"א קדשים כב, ג).

חילוקי דיני מעילה בדשן שעל המזבח – נתבארו במעילה ט. פרטים נוספים בכללות הענין, ע' בזבחים פו-פו.

ג. 'קריאת הגבר' ששינינו במשנה – רב אמר: קרא האיש המזומן לכך. וכן שנו בברייתא: גביני, הממונה על הכרוז, אומר: עמדו כהנים לעבודתכם ולויים לדוכנכם וישראל למעמדכם [והיה קולו נשמע בשלש פרסאות (ולפי דעה אחרת, היו שומעים אותו עד יריחו. עפ"י תורא"ש)]. רבי שילא אמר: קרא התרנגול. ותניא כוותיה.

אפשר ששיעור שניהם שוה. ולכולי עלמא הוא זמן מועט קודם עלות השחר, כמוכח בזבחים כ. (עפ"י לחם משנה תמידין ומוספים ב,יא; לקוטי הלכות). ויש אומרים שקריאת התרנגול הוא זמן מרובה לפני עלות השחר, אבל קריאת הכרוז היתה בעלות השחר (עפ"י מאירי. ובספר האשכול (הל' ק"ש ותפילה, עמ' 6) נראה שהיה זה בתחילת האשמורה השלישית של הלילה. וע' במפרש ריש תמיד. וע"ע בהרחבה בספר מגדים חדשים ברכות ס:).

דף כא

לד. א. אלו נסים היו במקדש ובירושלים?

ב. אלו דברים היו במקדש ראשון וחסרו במקדש שני?

א. מנו חכמים עשרה נסים שנעשו במקדש [נסים שהיו נראים וידועים לכל], ואין בכללם הנסים שהיו קבועים במקומם תמיד. ומלבדם מנו עוד שני נסים שהיו בירושלים; –
(א). לא הפילה אשה מריח בשר הקדש.
(ב). ולא הסריח (התליע) בשר הקודש מעולם.
(ג). ולא נראה זבוב בבית המטבחים.
(ד). ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים.

בירושלמי (ה"ד) מבואר שבמקדש ראשון דוקא נאמר, אבל במקדש שני מובא מעשה (שם ה"א) שאירע לו קרי (מובא בתוס' ישנים. וע"ע במאירי ותורא"ש).

ה). ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים.

ו). עומדים צפופים [עד כדי שנמשכים אחת עשרה אמה אחורי בית הכפורת] ומשתחווים רווחים (כשהיו משתחווים, באים כולם למזרח המזבח ומשתחווים לפני ההיכל והמקום מרחיב עד שיש ביניהם ארבע אמות, שלא ישמע איש וידוי חברו כדי שלא יכלם. רש"י).

ז). מעולם לא כבו גשמים אש של עצי המערכה.

ח). עשן המערכה, אפילו כל הרוחות שבעולם באות ומנשבות בו, אין מזיזות אותו ממקומו. כלומר לא היה מתפורר אלא היה הולך לכיוון הרוח כדקל הזה המתנענע הלוך ושוב. [ופרשו שזה אמור בעשן האש הבאה מן ההדיוט אבל אש של מערכה שירדה מהשמים אינה מעלה עשן, ורבוזה כארי (במקדש ראשון, ובשני – רבוזה ככלב), וברה כחמה, ויש בה ממש, ואוכלת לחים כיבשים]

ט). כלי חרס (שאכלו בהם קדשים ודינם בשבירה בעזרה) נבלעים במקומם (רב שמעיה); וכן מוראה ונוצה ודישון מזבח הפנימי ודישון המגורה, נבלעים במקומם (אביי).

הרב פורת פירש שכמו כן היה בדישון מזבח החיצון. וכן דעת רש"י (בפסחים כו) וריב"א (בתוס' זבחים סד.), ואילו רבנו תם חלק.

י). נס גדול נעשה בלחם הפנים שסילוקו כסידורו (לשום לחם חם ביום הלקחו).

א. על אף הנס, היו מתקינים ללחם הפנים שלחנות של שיש ולא של כסף מפני שהוא מרתיה ועלול לקלקל הלחם, ואעפ"י שהוא חם וטרי – אין סומכים על הנס (ע' ירושלמי שקלים ג. ו. וע' להלן לח. ומהרש"א).